سەروتار

د. فازڵ جاف

لە کام گۆمەڵگەدا شانۆ کاریگەرە و گەشە دەکات؟

هیچ داهێنانێک بەقەدەر ئەدەبی شانۆیی تەژی نییە لە یاخیبوون و دەنگی نارەزایی بەرامبەر بەبارودۆخی نالەباری ئینسان لەم جیهانەدا

شانۆ هەمیشە لە ناو جەرگەی شارستانیەت و کولتووری دەوڵەمەندا گەشەی کردووە و ڕۆڵی کاریگەری خۆی بینیوە. سیستێمی سیاسی پەرەسەندوو و ئایدۆلۆژی ئینسانی بەرفراوان لانک وێستگەی قۆناغە زێڕینەکانی شانۆ بووە.

سەردەمی دیموکراسی ئەسینای یۆنان و گەشەی کولتووری قۆناغی ئیلیزابیسی لە مێژووی بەریتانیا و سەردەمی حوکمڕانی لویسی چواردە لە فەڕەنسا و پاشتریش قۆناغی ڕینساس لە ئەوروپادا هەموو بەڵگەی ڕاستیی ئەم بۆچوونەن.

شانۆ هەمیشە لە سیستمێکی

سیاسی و کۆمەڵایەتی گەشاوە و پەرەسەندوودا چالاک و بەگوڕ بووە. بە پەیامی دیار و ڕوون بەرەو ئایندە هەنگاوی ناوە. شانۆ هەرگیز داکۆکی لە سیستەمێکی کۆن و باو نەکردوە، هەمیشە داکۆکی لە ئایندە کردوە.

خەسڵەتی سەرەکی شانۆ لەوەدا خۆی دەنوێنێت کە خاوەن ئەرک و وەزیفەی سۆسیۆلۆژی ڕوونە، بۆیە لە پەیامی خۆیدا بۆ گۆڕان لە هەموو و سەردەمێکدا پێشڕەو دەستپێشخەر بووە و هەرگیز دوای گۆڕان نەکەوتووە، بگرە هەردەم پێشەنگ بووە و بەر لە هەموو لقەکانی دیکەی ڕۆشنبیری زەنگی پێداویستیی گۆڕانی لێداوە و پێشبینی یاخیبوون و گەردەلوولی شۆڕش کردوە.

لە سەرجەمی شانۆنامەکانی نووسەرانی کلاسیکدا، لەسەرووی هەموویانەوە لە بەرهەمەکانی شەکسپیردا تا هەتا هەتایە گوێمان لە بانگەوازی ڕامالینی گەندەڵی بێ دادی و ناعەدالەتی و ستەم دەبێت، مەگەر ئەو عەدالەتە کۆمەڵایەتییە وەکو خەونێکی ئەزەلی بۆ یەک جار بێتە دی، ئەمجا شانۆنامەکانی شەکسپیر ئەرکیان نامێنێت و پێشکەش ناکرێن.

هیچ داهێنانێک بەقەدەر ئەدەبی شانۆیی تەژی نییە لە یاخیبوون و دەنگی نارەزایی بەرامبەر بەبارودۆخی نالەباری ئینسان لەم جیهانەدا، لە هەمان کاتیشدا ئەو بەرهەمانە پڕن لە خەون و ئەندێشەی گەش سەبارەت بە جیهانێکی ئاسوودە و کۆمەڵگەیەکی بەختەوەر.

کێ بێ لە ئێمە خەون و پێشبینییەکانی چیخۆڤی لە "لالۆ ڤانیا" و "سێ خوشکەکە" دەربارەی جیهانێکی ئاسوودە و پڕ لە دادوەری لە بیر کردبێت. چێخۆف لە شانۆنامەکانیدا زەنگی ئایندە لێ دەدات، پێشبینی ڕووسیایەکی دیکە، کۆمەڵگەیەکی دیکە و سیستەمێکی دیکە دەکات. سیستەمێک دوور لە تەمبەڵی و چای خواردنەوەی بەردەوام و گەندەڵی تا ناخی ئێسقان. ئەوەبوو لە دوو ساڵ زیاتری تێنەپەڕاند، شۆڕشی ١٩٠٥ لە ڕووسیادا بەرپا بوو و میللەت داوای ڕیفۆرمی دەکرد و خوێنی دەڕژاند، پاش چەند ساڵێک، لە ١٩١٧دا شۆڕشی ئۆکتۆبەر ڕووسیا و جیهانی هەژاند.

مێژووی شانۆ پێمان دەڵێت: هەر شانۆیەک لە پرۆسەی گۆڕاندا پێشەڕەو نەبێت، ئەوا شانۆیەکی بێ پەیامە و بەمردوویی لە دایک دەبێت. شانۆکاریش ئەگەر لەم ئەرکە سۆسیۆلۆجیەی شانۆ تێنەگات شانۆیەکی نەزۆک پێشکەش دەکات کە لەناو دڵ و دەروونی خەڵکدا جێگەی خۆی ناکاتەوە.

شانۆ بەرگری لە سیستەمێکی باو دامازراوی سەردەمی خۆی ناکات، شانۆ بۆ سیستەمێکی دیکە تێدەکۆشێت، سیستەمی ئایندە، کە دەبێ ئەلتەرنەتیف و جێگری سیستێمی بار بێت، تەنانەت کە سەر بە ئایدۆلۆجیایەکیش بێت، دەبێت لە بەجێگەیاندنی ئەو بیر و ئایدۆلۆجیایەدا بەردەوام ڕۆڵێکی ڕەخنەگرانە ببینێت و ستایشی سیستێمەکە نەکات، هەڵبەتە ئەگەر لە ڕووی سروشتیشەوە تەماشای بکەین، دراما لە ستایشکردن و پروپاگەندە و پێداهەڵداندا نییە، بگرە دراما لە ڕەخنە و بەرەنگاربوونەوەدایە، بۆیە لە نەرمترین هەڵوێستیدا، ئەگەر سازشکاریش بێت ئەوا هەر نەبێت پایەمی چاکسازیی و ریفۆرم دەگرێتە ئەستۆ، بەرهەمەکانی ئیبسنیش گەواهی ئەم بۆچوونەن.

شانۆی ڕووسیی سەردەمی کۆمۆنیزم لە مێژوودا درەوشاوەترین شانۆیە کە گوزارشتی لە ئایدۆلۆژیا و سیستێمی سیاسی سەردەمی خۆی کردبێت. بۆ یەکەم جار شانۆی سیاسی بە واتایەکی مۆدێرن و خاوەن ڕۆڵی ڕەخنەگرانەی ڕادیکاڵانە لەدایکبوو، شانۆیەک کە بەرگری لە دەستکەوتەکانی شۆڕش دەکرد و هاوکات بێ بەزەییانە ڕەخنەی لە ڕەوتی شۆڕشە بەرەو ئایندە و چارەنووسێکی ترسناک دەگرت، لەم ڕەخنەگرتنەشدا پێشەڕەوی ڕەوتی ڕۆشنبیری بوو.

پێم وایە شانۆی سۆڤێتی لەم ڕووەوە گەلێک لە مۆدێلی شانۆی سەردەمی شارستانیەتی گریک نزیکە، چونکە هەردوو خاوەن خەون و یۆتوپیای ئینسانی بوون، یەکەمیان سەر بە دیموکراسی و دووەمیشیان سەر بە سۆسیالیزم.

تراژیدیاکانی نووسەرانی گریک بەر لە نزیکەی دوو هەزار و پێنج سەد ساڵ پێشبینی ئاوابوونی مانگی دیموکراسیان لە ئاسمانی ئەسینا کرد. بە ماوەیەکی زۆر و بەر لە ئاوابوونی دیموکراسی شانۆکارانی گریک داوای گۆڕانیان دەکرد و زەنگی دارمانی شارستانیەتی گریکیان لێدەدا.

شانۆکارانی ڕووسیش، ئەوانەی خەونیان بە کۆمەڵگەی سۆسیالیزمەوە دەبینی، خەونە هونەرییەکانیان زۆر پێش خەونی سیاسەتمەدارەکان کەوتبوون، ئەوان لە پێناو گۆڕانکاری و ڕاستکردنەوەی ڕەوتی شۆڕشەکەیان و بەدیهێنانی یۆتۆپیای سۆسیالیزم، تەنانەت سەریشیان لەو ڕێگایەدا دانا. چەندین داهێنەری وەکو مایاکۆڤسکی، مێرهۆلد و تریتیاکۆڤ بوون بە قوربانی پەیامی ڕەخنەگرانەی خۆیان و بانگەشەی ئینسانییان بۆ گۆڕانێکی سەرتاسەری هەمەلایانە.